

# ŽIVOT I ZNAČAJ A. S. HOMJAKOVA.

Dr. Juraj Paša.

## SUMMARIUM.

In expositione de slavophilismo nomen A. S. Homjakovi saepe nobis obvium fuit. Statuimus simul ipsum slavophilismi fundatorem et propagatorem fuisse. Ipso sc. ineunte inter slavophilos persuasum evenit Europam Occidentalem ad occasum rui, post hunc vero occasum Europae Occidentalis pravoslaviae Russia duce a Deo commissa vocatio incumbit, ut religionem christianam in terris salvaret et ulterius promoveret ita, ut Russia hoc modo una cum aliis nationibus Slavis quasi instrumentum Providentiae divinae in salvanda christianitate esset. Huic fini Homjakov et propriam philosophiam (praesertim philosophiam historiae) et theologiam elaboravit.

Quaestio fit undenam et ipse has ideas hauserit? Huic quaestioni satisfacere prorsus impossibile est sine praevia cognitione originis, indolis totiusque vitae et activitatis Homjakovi. Homjakovi doctrina intime connexa est cum tota natura et vita ejus. Exinde opus est antequam dicta systemata philosophiae nec non theologiae Homjakovi exponemus, ut ipsius biographiam praemittamus. In hac biographia Homjakovi doctrina facile investigabitur.

Hoc igitur articulo delineamenti generalibus conspectum vitae Homjakovi exponere licet. A. S. Homjakov (1804—1860) e nobili divitumque familiae natus et educatus est. Optima indole praeclaroque ingenio praeditus in variis scientiis a iuventute mire eruditus fuit. Extraordinarium amorem erga Ecclesiam pravoslavam materno lacte suxit et fere ut sanctus ad finem vitae conservavit. Inde ininterrupte legem christianam vitamque honestam religiose observavit non obstantibus pravis sociorum exemplis et irrisionibus. Cum contra catholicas tum contra irreligiosas Russorum illius »illuminati« temporis tendentias pravoslaviam devotae vitae exemplo, disputationibus in nobilium circulis scripseritque strenue defendit.

Absoluta educatione more nobilium illius temporis militiae nomen dedit. Mox huic muneri valedicens actioni litterariae et artisticae sese dedicavit. Inter alia numerosa carmina duo conspicua drammata scripsit. Anno 1825. totam Europam peragravit. In bello contra Turcas (1828) tamquam miles fortis excelluit. Domum reditus cum Catharina Mihajlovna Jazikova, sorore poetae Jazikovi, matrimonium iniit vitamque patriarchalem duxit, quae et liberis fecunda fuit. Virtute optimi economi multa latifundia, quorum heres factus est, prospere gubernavit, studium tamen numquam reliquit. Immo in septendecim variis campis scientificis facultates suas exercuit multaque scripsit. Nihilominus prae-

ter studia historica, sociologica, juridica, biblica et alia maximam sibi famam in studiis philosophicis et theologis adeptus est. Hoc modo revera dux slavophilorum, pravoslaviam russicam et slavicam ut fundamentum cultus humani russici propugnantium, factus est.

### 1. Rod i naravni darovi A. S. Homjakova.

Nije nam na pameti da pišemo u strogom smislu biografiju A. S. Homjakova. Postoji već o njemu dosta biografija i mi ne kanimo umnažati njihov broj.<sup>1</sup> No ipak prije nego pristupimo izlaganju njegove nauke, slavofilske ideologije i slavofilske teologije, potrebno je da podamo izvjestan biografski pregled, i to ponajviše zbog toga, jer je njegov literarni i naučni rad u psihološkoj i organskoj vezi sa značenjem njegove ličnosti. Jer za razumijevanje svega onog, što je on učio i napisao, valja imati pred očima njegovu moralnu fizionomiju. Nije svejedno poimati neku nauku bez poznavanja s osobom onoga, koji je tu nauku učio, ili s poznavanjem intelektualnih i moralnih svojstava te osobe. To vrijedi naročito za Homjakova. Svaka nauka, koja nešto vrijedi, stvara se u dubini osobnosti i tumači se psihološkim zakonima i uvjetima života te osobe. A kod Homjakova je sve to upravo jedinstveno čudno povezano. Sve njegovo djelovanje upravo je jasan rezultat njegovog intelekta i njegove moralnosti, tako živ izražaj njegove psihologije lične i ruske uopće.

Homjakov je nadasve tipična osoba posebne vrste. U njegovoj se osobi nalazi neobična snaga i jakost. On je čvrst muž, isklesan iz jednoga kamena kao monolit. Kod njega se očituje jedna organska cjelina, koja ima svoje podrijetlo, koja je vezana sa životom roda i pokoljenja. Slavofili su bili ljudi specifičnoga ruskog života, tipični ruski »pomješćiki«, jaki ljudi zemlje. S materinjim mlijekom usisali su oni svoja životna uvjerenja. Krvna sraštenost s ocima i praocima ispoljavala se kod njih sama od sebe. Najtipičniji slavofil i »pomješćik« među svima bio je Homjakov. On je najtipičniji patrijarhalni Rus,

<sup>1</sup> Spominjemo ovdje nekoliko glavnijih. Svakako prva i najznatnija je: V. Z. Zavitnević, Alekszej Stepanovič Homjakov I/II. s jedinstvenim brojenjem stranica, Kijev 1902. XVI. + VIII. + 1442. Dalje napominjemo: N. A. Berdjajev, A. S. Homjakov, Moskva 1912. 250; V. Ljaskovskij, A. S. Homjakov, Moskva 1897. 176; E. Skobcova, A. S. Homjakov, Paris 1929. 62; Dr Dušan Stojanović, Ruski problemi filozofije i religije 19-tog veka, Beograd 1932. O Homjakovu 115—175.

pravi pravcati konzervativni ruski »pomješčik«, organski povezan s pradjedovskom krvlju i životom ruske zemlje.

Zato je potrebno, da na početku životopisa samoga A. S. Homjakova spomenemo nešto i o životu njegovih roditelja i preda.

Povijest Homjakova roda vrlo je idealna. Genealogija plemićke familije Homjakova, kako je utvrđeno, siže sve do vremena cara Vasilija III. Na carskom dvoru vršila je porodica Homjakova različne pouzdane službe. U domu Homjakovih sačuvale su se različne povelje i znakovi, kojima su carevi odlikovali Homjakovu porodicu. Homjakov je sam znao napamet izbrojiti stotinu predaka dvijesta godina unatrag.<sup>2</sup> Još je odličnija najbliža povijest porodice Homjakov. Sigurno, da se ona živo usjekla u svijest Homjakova, pa ćemo je ukratko prikazati.

Sredinom osamnaestog stoljeća, pedeset dakle godina prije rođenja našeg Homjakova, provodio je samotan život u tulskoj guberniji veleposjednik Kiril Ivanović Homjakov. Pokopavši ženu i jedinicu kćerku ostao je Kiril Ivanović bez potomstva. Svoj veliki imetak, kojim je slobodno raspolagao, nije htio namrijeti nedostojnom nasljedniku. Zbog toga je sazvaio sve svoje rođake i podanike i prepustio im slobodu, da izaberu za nasljednika najdostojnijega među Homjakovima. Kad su izbornici obišli sav kraj, našli su mladog Fjodora Stjepanović Homjakova kao najvrijednijeg i izabrali ga za nasljednika starome Kirilu. Kiril se uvjerio, da je mladi Fjodor Stjepanović uistinu najvrijedniji njegov nasljednik, odobrio je njegov izbor i predao mu sav svoj imetak i sva svoja imanja. Mladi Fjodor Stjepanović Homjakov, izabran »plebiscitom« naroda kao najvrijedniji od loze Homjakova, bio je rođeni djed Aleksjeja Stjepanovića Homjakova. Nema sumnje, da je ta obiteljska tradicija o izvanrednom djeđu Fjodoru Stjepanoviću ostala čvrsto utisnuta u dušu unuka Aleksjeja i da ju je napunjala samosviješću i ponosom. Homjakov se uvijek dičio svojim krvnim i duhovnim vezama s ruskim narodom i s ruskom zemljom.<sup>3</sup>

Homjakovi roditelji bili su Stjepan Aleksandrović Homjakov i Marija Aleksjejevna, rođena Kirjevski. Veći dio života

<sup>2</sup> Zavitnević, nav. dj. 80. U biografskim podacima držimo se najiscrpnijeg Zavitnevića popunjujući ga, gdje je to potrebno, Berdjajevim i drugima. Na mjestima, gdje je oduševljenje Zavitnevića za Homjakova pretjerano i gotovo isključivo, puštamo ga na miru.

<sup>3</sup> Ib.

provodili su oni na svojim posjedima, a zimi su boravili u Moskvi, gdje su imali vlastitu kuću.

Otac Stjepan Aleksandrović (umro 1836.) bio je čovjek široke erudicije. Uz upravu posjeda i ostalu ekonomiju marljivo je pratio domaću i stranu književnost. Imao je vrlo veliku ličnu knjižnicu. Poznao je glavne evropske jezike. Bio je dobar otac porodice, koji je uistinu ljubio svoju ženu i djecu. Nitko nije više čeznuo za literarnom slavom svoje djece, nego on. No kao tipičan ruski »pomješčik« Stjepan Aleksandrović je imao i tipične mane ruskih boljara. Naročito je njime ovladala strast kartanja. Vrlo rado je išao u engleski klub, gdje je bio član, da se tamo karta. I tako se dogodilo, da je jedne noći izgubio na kartama milijun rubalja. Posjedi Homjakovih imali su doći na bubanj. Spasila ih je Marija Aleksjejevna, koja je uzela svu ekonomiju sama u svoje ruke. Stjepan Aleksandrović je na to bio proglašen rasipnikom i razbaštinjen, a Marija Aleksjejevna se razvela od muža. Razumljivo je odatle, da je otac izgubio gotovo svaki utjecaj na djecu. Naprotiv najveći utjecaj na djecu imala je mati, koja je utisnula djeci svu svoju dušu. Marija Aleksjejevna je bila korjenita žena, uvriježena u narodu i u ruskoj zemlji, tipična ruska mati, veoma energična, duboko religiozna i svom dušom odana pravoslavnoj Crkvi. Njezina pobožnost bila je najuzornija. Kad je Napoleon otišao iz Rusije, zavjetovala se ona Bogu, da će u znak zahvalnosti za oslobođenje Rusije sagraditi crkvu i ona je taj zavjet uistinu izvršila. U svojoj zreloj muževnoj dobi Homjakov je s najvećim pijetetom i ljubavlju pisao o »najuzvišenijem primjeru« majke, čitavog svog života vazda ju je štovao i neobično ljubio. Svu svoju pobožnost i dobrotu, ljubav k pravoslavlju i domovini Homjakov je naslijedio upravo od majke.

Marija Aleksjejevna je umrla 24. srpnja 1858. u dobi od 87 godina.<sup>4</sup>

U takvoj dakle porodici rodio se 1. svibnja 1804. u Moskvi Alekszej Stjepanovič Homjakov. Mladost svoju proživio je u rodnoj kući i baštiniu od nje sva ona svojstva i sklonosti, o kojima ćemo kasnije govoriti. Od braće i sestara imao je Alekszej sestru Anu i starijeg brata Teodora, s kojima se lijepo slagao. Brat Teodor umro je veoma rano kao diplomatski činovnik na Kavkazu. Iz pisama i svjedočanstava, koja su se sačuvala,

<sup>4</sup> Zavitnević, nav. dj. 79—85; Berdjajev, nav. dj. 30—33.

jedan i drugi brat bili su neobično nadareni, međusobno se dobro razumjeli, pomagali jedan drugoga i iskreno se ljubili.<sup>5</sup>

Homjakova mladost tekla je u veoma teškim vremenima po Rusiju, no upravo u takvim prilikama razvilo se i ojačalo Homjakovo domoljublje zacijelo još više, nego bi to bilo u mirnijim prilikama. Bilo je to doba »domovinskog rata«, t. j. rata za oslobođenje Rusije od Napoleona. Taj rat teško je pogodio porodicu Homjakov. Za vrijeme požara, dok je Napoleon pustošio Moskvu, razorena je kuća Homjakovih. Poslije toga se čitava porodica morala preseliti u Petrograd. Za to preseljenje tipična su dva događaja, koji će kasnije u Homjakovu životu zadobiti potpuno stvarno značenje, a u to su vrijeme imali tek simboličku slikovitost.<sup>6</sup>

Putem do Petrograda su mlada braća Homjakovi čula pripovijedati mnogo ratnih događaja i u duhu se zanosila, kako idu u Petrograd s tom svrhom, da se bore protiv evropskog neprijatelja Napoleona. Međutim stigavši u Petrograd saznali su, da je Napoleon pobijeđen kod Waterloa i — ražalostili su se. »Protiv koga ćemo se mi sad boriti?« — pitao je Aleksej, koji je imao dvanaest godina i koji tada zacijelo nije još ništa sanjao o slavofilstvu.

Drugi je događaj više religiozan nego nacionalan. Kad su braća Homjakovi došli u Petrograd, dugo im se činilo — tako Zavitnević na istom mjestu — da se nalaze u nekom poganskom gradu i bojali su se, da će ih siliti, da se odreknu svoje pravoslavne vjere i da prime pogansku. Zato su se braća jednog dana zaklela, da će radije poginuti, nego ostaviti svoju pravoslavnu vjeru. Jasno, da je taj strah bio samo plod mašte, a bez ikakvog temelja.

Treba ipak da potcrtamo, kako su nacionalni momenat u prvome slučaju i vjerski momenat u drugome već zarana izbili na površinu kod Homjakova i kako se on već u to doba pokazao najžešćim borcem u obrani Rusije i pravoslavlja.<sup>7</sup>

Po običaju plemića Homjakov nije polazio škole, nego je u roditeljskoj kući uz moralni odgoj dobio i intelektualnu naobrazbu. Osim oca i majke, koji su mu bili prvi učitelji i koji su ga učili »domaću književnost«, poznata su imena nekolicine

<sup>5</sup> Ib., nav. dj. 84.

<sup>6</sup> Ib. 86.

<sup>7</sup> Upozorujemo na još neke slične slučajeve, koje donosi Berdjajev, nav. dj., 34.

učitelja, koji su mladog Homjakova kod kuće podučavali. Među ostalima tu se nalazio francuski abbé Boivin, koji je mladog Homjakova učio latinski jezik. No evo, što je abbé Boivin doživio sa svojim učenikom. Jednog sata tumačio mu je abbé Boivin latinsku gramatiku i vježbao ga u prevođenju jedne papinske bule. Usput mu je spomenuo, da je papa nezabludiv, Homjakov se počeo svađati s učiteljem, nijekao da papa može biti nezabludiv i na kraju razderao bulu.<sup>8</sup> Berdjajev na to primjećuje, da je Homjakov davno prije svojih polemičkih brošura protiv katolicizma započeo borbu protiv katolicizma i pokazao, da će biti neumoljiv i isključiv vojniki. Kratko poslije toga toliko je napredovao u latinskom jeziku, da je lako čitao i najteže pisce. A u četrnaestoj godini štampao je prijevod Tacitove »Germanije«.

Grčki jezik učio ga je grčki plemić Arbe. U grčkom jeziku nije stekao znanje kao u latinskom jeziku, ali je ipak naučio više, nego temeljna pravila tako, da je kasnije u životu mogao nastaviti učenje grčkog jezika, poučavati u njemu svoju djecu i čitati stare istočne crkvene oće. U starosti se bavio mišlju, da prevede Sv. Pismo iz grčkoga jezika na ruski. Nešto je od toga i učinio.

Osim klasičnih jezika stekao je Homjakov potpuno poznavanje triju modernih evropskih jezika i to: engleskog, francuskog i njemačkog. U tolikoj je mjeri poznavao te jezike, da je bez ikakvih poteškoća izvanrednim stilom pisao na njima. O tome svjedoče sve njegove polemičko-teološke brošure, pisane francuskim jezikom kao i opsežna korespondencija s W. Palmerom, na engleskom jeziku.

U Petrogradu slušao je Homjakov dramskog pisca A. Žandra, iz škole Šiškova i Gribojedova predavanja o ruskoj literaturi. Vrativši se u Moskvu upisao se na sveučilište i studirao dalje književnost kod profesora Merzljakova i matematičke discipline kod profesora Ščepkina. Na kraju toga studija položio je kao izvanredan slušač ispit iz spomenutih disciplina i stekao stepen kandidata matematskih disciplina.

Time je Homjakov završio svoju školsku izobrazbu, ali nije prestao čitav svoj život dalje graditi na temeljima, koje je u mladosti položio. A njegove sjajne sposobnosti nadomještale su mu zapravo najviše škole. Nije bio profesionalni učenik, ali

<sup>8</sup> Zavitnevič, nav. dj. 89.

je bio svestrano učen. Tipični ruski »pomješćik« i gospodar, koji je najbolje promicao napredak dobara, što ih je naslijedio i koji se upravo tim napretkom i materijalnom obezbjeđenošću najviše koristio, da može pratiti razvoj svih grana nauke. Bio je pisac, koji je za druge pisao o svojim iskustvima na gospodarskom i ekonomsku polju. Bio je izumitelj, koji je načinio sijalicu i konstruirao pušku, mnogo bolju od prijašnjih, jedno i drugo poslao na svjetsku izložbu u Londonu i dobio za njih »patent«. Zatim pjesnik, filolog, povjesnik, filozof i liječnik, koji je liječio svoje seljake i branio — pa i u stručnim časopisima — svoj homeopatski način liječenja. Na kraju bogoslov, apostol i branitelj pravoslavne Crkve. Jednom riječi čovjek, kako veli Berdjajev, univerzalan, koji je različnošću i intenzivnošću svojih sposobnosti izlazio iz običnog reda, čovjek s probljescima genijalnosti, koji je u svim područjima života ostavio vidljive tragove, a ipak — sve u svemu — nije učinio ništa do kraja.<sup>9</sup>

## 2. Mladost, doba traženja i prvi plodovi.

Već u dvanaestoj godini prilikom preseljenja iz Moskve u Petrograd pokazale su dvije zgode, što smo ih ispriopovijedali, da će Homjakov biti najžešći borac u obrani Rusije i pravoslavlja. I naslućivanja su se ispunila. Homjakov je doista sve većma i većma pokazivao vojnički i borbeni duh.

Kao mladić od sedamnaest godina krišom je pobjegao od kuće željan rata. Kanio je doći u Grčku i tamo se kao dobar sin pravoslavne Crkve boriti protiv Turaka. No taj mu je potihvat bio osujećen. Roditelji su brzo saznali za njegov odlazak, poslali su za njim potjere, koje su ga uhvatile i on se žalostan vratio kući.<sup>10</sup>

Ipak se njegova ratnička, borbena narav nije dala ukrotiti. Kad već nije mogao da se bori puškom protiv polumjeseca, on se borio perom. Pjevao je pjesme, duhom se prenosio na bojna polja i zaviđao onima, »koji su hitajuć u boj, u zagrljaju smrti ostavili svoj život.« Tako su nastale njegove prve pjesme: »Poslanice k Venevitinovima« i »Besmrtie Vožda«, napisane 1821., t. j. iste godine, kad je pokušao pobjeći u Grčku. I te

<sup>9</sup> Berdjajev, nav. dj. 38, 39.

<sup>10</sup> Berdjajev, nav. dj. 35.

pjesme opet su vjeran odraz Homjakove duše: ljubav za vjeru i za domovinu i želja da u toj ljubavi žrtvuje svoj život.

Slijedeće godine (1822) prijavio se Homjakov u vojsku. Prvu godinu je odslužio u Arhangelsku, a drugu kod konjičkog puka carske garde. Knez Dimitrije Osten-Sacken, njegov starješina, napisao je o Homjakovljevoj vojničkoj službi najljepšu pohvalu: »Po svome fizičkom i moralnom držanju, veli knez Osten-Sacken, Homjakov je bio vojnik, koji je bio bolji od svih drugih i ja u čitavoj svojoj vojničkoj službi nisam vidio ništa slična. Imao je jaču volju, nego ijedan zreo vojnik u muževnoj dobi. Najprokušaniji je u svim poteškoćama. Sve postove i pobožnosti pravoslavne Crkve najsavjesnije je držao, a nedjeljamm i blagdanima prisustvovao je svim obredima. Među drugovima je bilo mnogo takvih, koji su ga ismijavali zbog njegove pobožnosti govoreći mu, da je vjera zbog mase. Ali Homjakov je ostao ustrajan i nepopustljiv i na koncu postigao to, da su ga visoko poštovali i cijenili svi drugovi.«<sup>11</sup> Bio je precizan strijelac i vrlo vješt jahač.

Nakon dvije godine istupio je iz vojske. Istom 1828. godine, kad je car Nikolaj navijestio Turskoj rat, ispunila se njegova mladenačka želja. Sudjelovao je u tom ratu i u mnogim bitkama se odlikovao »mirnom i sjajnom hrabrošću.« Po svršetku rata, 1830. godine, Homjakov se vratio kući i zauvijek se rastao s vojskom. Zašto? Ta njegova je narav toliko željela ratovati ili barem biti vojnik, vazda spreman za borbu. Mišljenja se razilaze.<sup>12</sup> Najviše ih se ipak slaže u tom, da je glavni razlog, što je on izgubio svaku volju za vojsku, njegova strastvena ljubav za slobodu. Toliko je ljubio slobodu, da mu je vojnički život omrznuo. Nije mogao biti časnik, samo da ne bude pa bilo kome to podčinjen. No nesamo časnik u vojsci, nego ni nikakav činovnik uopće. Homjakovu su te službe izgledale previše jakim mehanizmom, a on je mehanizam mrzio. Držao je, da se sloboda nalazi samo u organizmu. Bio je

<sup>11</sup> Zavitnević, nav. dj. 101, 102.

<sup>12</sup> Ima ih koji drže, da je odlučio raskrstiti se s vojskom zato, jer je bio »onizak, zdepast čovjek«, uopće čovjek takva tjelesna izgleda, te je mislio, da će mu njegova vanjšina, koja eto nije bila lijepa, smetati u postizavanju visoke vojničke karijere. Opis točne fizionije Homjakova može se naći kod Zavitnevića, nav. dj. I. 1123 ili kod Karsavin, O Cerkvi, 15. Ima ih dalje, koji drže, da je napustio vojničko zvanje zato, jer nije imao kome prepustiti brigu za svoja imanja, koja su bila pravi veleposjedi.

uvjeren, da princip slobode živi samo u ruskoj *derevnji*, u duhu ruskoga puka, u životu i u običajima seljaka, u organizmu naroda. A ti seljaci najvjernije predstavljaju rusko pravoslavlje. Po tome dakle, mislio je Homjakov dalje, jedino pravoslavna Crkva u Rusiji, kod ruskog seljaka, sačuvala je princip slobode, nepokvarenu Kristovu istinu i samo takva Rusija, takvo pravoslavlje može pokazati svijetu tajnu slobode, jer je sav ostali svijet potonuo u sili i nuždi. Sloboda je u srcu, a ne u intelektu. Zapad ne pozna slobode, jer je u njemu sve racionalizam i mehanizam.<sup>13</sup>

Taj svoj pojam slobode i nužde, mehanizma i organizma Homjakov je opširno razvio i razradio u sistemu slavofilizma i još više u svojoj nauci o Crkvi. Zbog toga mu je i bilo potrebno, da ostavi vojnički čin, da se odrekne svake magistarske časti i da ostane slobodan u svojoj *derevnji*, na svom imanju, među svojim seljacima, među kojima je, kako je govorio, najbolje disao duh pravoslavlja. Jer jedino tako je on mislio da može braniti slobodu, nepokvarenu Kristovu istinu, jedino tako da može biti od koristi Rusiji i pravoslavlju, a onda i čitavom svijetu.

Kao slobodan čovjek otišao je Homjakov u Evropu i proveo u njoj dvije pune godine. Taj je njegov boravak u inozemstvu važan zato, jer je on tu prokušavao svoje dotadašnje nazore o mehanizmu i juridizmu Zapada i jer je prema prvim utiscima, koje je dobio na Zapadu opredijelio svoj odnos prema »zapadnim vjeroispovjestima«, tako odrješito zastupan i branjen u njegovim polemičko-teološkim brošurama.

Gdje i kako je Homjakov živio u inozemstvu i šta je radio?

Najveći dio vremena proživio je u Parizu. Šta je čitavo vrijeme radio, ne može se sa sigurnošću tvrditi. Iz pisama, koja su se sačuvala, vidi se, da je kupovao mnogo knjiga i mnogo čitao. Osim toga je mnogo posjećivao kazalište i studirao umjetnost. Kazalište je posjećivao zato, jer je u to doba dotjerivao svoju tragediju »Hermak«. U slikarstvu se vježbao kao amateur, ali je ipak postigao dosta vidljivih uspjeha. Biografi Zavitnevič i Ljaskovskij bilježe dosta kurioznu crticu, da je — u nuždi za novcem, koji nije na vrijeme dobio od kuće — preuzeo dužnost da islika jednu parišku crkvicu. No čim je dobio od kuće novaca napustio je taj pothvat.

<sup>13</sup> Berdjajev, nav. dj. 51, 52, 53.

Znade se, da je sve vrijeme najreligioznije proveo. Živio je potpunim vjerskim životom, pa ni na putu, ni u Parizu nije zanemario vršiti svoje vjerske dužnosti. Korizmeni je post najstrože obdržavao.<sup>14</sup>

Vraćajući se kući prošao je kroz sjevernu Italiju i tadašnju Austro-Ugarsku. Tu se upoznao sa Slavenima, koji su živjeli u Austro-Ugarskoj monarhiji. Iz listova, koje je pisao pjesniku Ševirevu, vidi se, da ga u romanskim zemljama nije ništa veselilo i da je brzo pobjegao odande. »Ništa nemojte pitati, tako piše Ševirevu, Romane o Slavenima. Svi smo mi za njih barbari, jer oni su nasljednici rimskog imperija i prema tome nasljednici najveće civilizacije. Ali zato, kad putujete kroz slavenske zemlje, što više razgovarajte. To su prava naša braća i veoma ćete se veseliti, kad ih vidite, kako su i sami veseli, što čuju pripovijedati o velikoj Rusiji.«<sup>15</sup>

Vrativši se u Rusiju živio je Homjakov naizmjenice sad u Moskvi, sad u Petrogradu i ušao u odlično društvo, koje se okupljalo u domaćim kružocima. Na tim sastancima, koji su bili čitava vijećanja, upoznao se Homjakov s predstavnicima onoga doba i tako već unaprijed osigurao sebi utjecaj, kad jedamput stane širiti svoje slavofilske i bogoslovske ideje. Među drugima u tom su se društvu nalazili pjesnici Puškin i Mickiewicz, zatim Gogolj, knez Odoevski, naročiti prijatelj i kum Homjakova sina Nikole, povjesnici Karamzin, Baratinski, Glinka i dr.<sup>16</sup>

U tim krugovima živo su se raspravljala sva kulturna, literarna, politička i vjerska pitanja, svedjedno, ticala se ona Rusije ili Evrope. Tu se budila ruska nacionalna svijest, tu se stvaralo cijepanje zapadnjaka i slavofila. A Homjakov je bio neumoran disputator. Raspravljanja su se često produžila sve do ujutro i kad je već sunce izlazilo još nisu bila gotova ni na odlasku na kućnim vratima. Prema riječima povjesnika Sergeja Solovjeva, oca filozofa Vladimira Solovjeva, »Homjakov je bio u stanju raspravljati od jutra do večera i od večera do jutra. Nikakvi prigovori mu nisu smetali. Bio je verziran u svemu. Imao je silnu kopiju znanja iz najrazličnijih struka i područja. Tu je njegov talenat bliještio i poput svjetionika bacao zrake

<sup>14</sup> Zavitnević 109, 110; Biografija A. I. Košelova I. 150.

<sup>15</sup> Zavitnević 105, 106.

<sup>16</sup> Ib. 112.

na sve strane. A uz to je Homjakov imao naročitu sposobnost, koja mu je omogućivala, da filozofski mirno misli i onda, kad ga je koji prigovor i te kako upekao kod srca. Nije se ni malo uzbuđivao. Sate i sate najmirnije je raspravljao. Čovjek izraštavao iz zemlje — nije poznavao neuroze živaca.« Zato je njegov raspravljanje davalo dojam dubokog, proćućenog uvjerenja, a to je osvajalo i na koncu — imalo jake učinke.

Na kraju ovoga odsjeka, treba da se taknemo još jednoga važnog događaja u njegovom životu.<sup>17</sup>

Govorili smo u utjecaju, koji je Marija Aleksjejevna imala na svoju djecu. Njezina strogost i ozbiljnost, kojom je odgajala djecu neobično snažno iskače iz ove zgrade.

Kad su sinovi dorasli, pozvala ih je mati preda se i tražila od njih obećanje, da će sve do braka ostati čisti. Sinovi su dali obećanje i to, kako je mati tražila, uz zakletvu. Nesamo to. Mati je tražila dalje, da se zakletvi doda još i ta okolnost da će svaki onaj od sinova, koji se iznevjeri zakletvi, biti razbaštinjen i proklet. Postoje svjedočanstva, da su sinovi potpuno održali zakletvu, sa svim kakogod ju je mati od njih tražila.<sup>18</sup>

Dvije godine nakon očeve smrti, a poslije nekoliko napasti, »ljubavi« i napasti, da se iznevjeri učinjenoj zakletvi, što je Homjakov sve hrabro svladao, vjenčao se 5. srpnja 1838. s Katarinom Mihajlovnom Jazikovom, sestrom pjesnika Jazikova. Taj je brak bio veoma sretan i Homjakov je u njemu našao potpuni mir svoje zrelosti. Homjakov nije bio čovjek mističnih dispozicija, ni čovjek sentimenta, nego čovjek, koji je čitav svoj vijek napadao mistiku katoličke Crkve, čovjek, kod kojega je bio razvit kult starozavjetne patrijarhalne obitelji, čovjek, koji nije poznavao »das ewig Weibliche«, koji je bio toliko čedan, da se nije znao vladati u ženskom društvu. Brak s Katarinom pružao je Homjakovu potpuno zadovoljstvo, on je u njemu gledao jednu organsku cjelinu. Katarina Jazikova bila

<sup>17</sup> Nismo podijelili Homjakov život prema »najvažnijim događajima« iz njegovog života. Spomenuli smo, da je njegov život monolitski isklesan i patrijarhalno miran i — uza svu različnost zanimanja — jednodimenzionalan u pravcu ljubavi: za Rusiju i za pravoslavlje. Zato je teško reći, da je ovo kod njega najvažnije, kao kakva konverzija, a ono manje važno. Nije kod njega bilo nikakvih lutanja, ni perturbacija. On je uvijek bio Rus i pravoslavac. I ništa više.

<sup>18</sup> Ljaskovskij, nav. dj. 160. Berdjadjev, nav. dj. 46, 47. Zavitnevič, nav. dj. 229.

je žena, s kojom se on u svemu slagao, koju je neobično štovao i ljubio. Njoj je posvećivao svoje radove, slijedio njezine savjete, koje je nazivao »inspiracijama.«

Nakon ženidbe Homjakov se povukao na svoja imanja, koja su se nalazila u tulskoj, smolenskoj i rjazanskoj guberniji. Tu je on u glavnom proveo sav svoj život iza četrdesete godine. Nije obnašao nikakve javne ili socijalne službe, tako da je svoje vrijeme trošio na svoje gospodarstvo i njegov napredak. Bio je dobar gospodar i imao lijepe dohotke od svojih imanja. Osim ekonomije nije se prestao baviti i drugim različnim zanimanjima, razumije se, takvima, koja su više manje odgovarala tadašnjim prilikama i uvjetima života. Jer njegov talenat nije mirovao i njegove su sposobnosti tražile, da budu upotrijebljene. No sve je to bilo više prigodno i konkretno.<sup>19</sup>

U braku s Katarinom Jazikovom rodila su mu se dva sina. No bili su već od naravi slabi i brzo su umrli. Homjakov je to iskušenje podnio uistinu kršćanskom jakošću. O tome svjedoče i njegove pjesme »K djetjam«, koje su tako lijepe i kršćanske, da ih je Englez William Pahner preveo na engleski jezik i po njima kasnije došao u poznanstvo i dugo te vrlo značajno dopisivanje s Homjakovim.

Duboku svoju religioznost i potpuno pouzdanje u volju Božju sjajno je izrazio Homjakov prilikom smrti svoje ljubljene žene. Evo, što je on tom prilikom pisao jednome prijatelju:

»Dne 26. siječnja 1852. umrla mi je ljubljena žena. S njom sam izgubio svaku nadu u zemaljsku sreću. Neka bude volja Božja! Nastojim biti Bogu i za to zahvalan. Neizmjerne smo ljubili jedan drugoga. Sada jedan za drugog dižemo Bogu svoje uzdahe i molitve kao što smo za vrijeme života jedno drugome šaptali slatke riječi ljubavi.«<sup>20</sup>

»Mnogo dugujem mojoj pokojnoj Katarini i nikako je ne mogu zaboraviti: Često slušam u savjesti, kako mi predbacuje, što je nisam više slušao i što sva duhovna dobra, koja sam od nje primio, nisam više cijenio i jače umnožio.«<sup>21</sup>

<sup>19</sup> Homjakovu književnu i javnu djelatnost u njegovoj zreloj muzejskoj dobi kao i u starosti prikazat ćemo zasebno u poglavljima: Homjakova filozofija povjesti, Bogoslovstvovanje A. S. Homjakova, a nadašve u izlaganju njegove nauke o Crkvi.

<sup>20</sup> Homjakov. Sobranije Sočinenij, Moskva 1900. VIII. 373.

<sup>21</sup> Zavitnević, nav. dj. 233.

Poslije smrti žene Homjakov je živio bez radosti i volje. Iako se kao homeopat mnogo bavio medicinom i mnogim seljacima spasio život uspješno ih liječeći od kolere, sam je podlegao toj zarazi. Umro je od kolere. Dogodilo se to daleko od njegovih dragih, od prijatelja i susjeda, na njegovom imanju u Rjazanu 23. rujna 1860. Bio je upravo sam na imanju. Kad su seljaci vidjeli, da je Homjakovu jako zlo, dozvali su susjednog »pomješčika«, koji je prisustvovao njegovoj smrti i ostavio o njegovim posljednjim časovima vrlo značajno svjedočanstvo. U tome se svjedočanstvu veli, da je Homjakov »najbolje umro. Tako umiru samo oni ljudi, koji imadu čvrsti kamen vjere.«<sup>22</sup>

Slavofilizam je progonila zla sudbina. Kad se Ivan Kirjееvski latio posla, da izloži sistematsku filozofiju slavofilizma, nenadano je umro od kolere. Ista kob slijedila je i Homjakova. I on, istom je započeo svoj teološki rad, slavofilsko bogoslovlje — već je umro.

---

<sup>22</sup> Berdjajev, nav. dj. 70, 71.